

Красимира ВАСИЛЕВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

**ПОНЯТИЙНИ АСПЕКТИ НА ЛИНГВОКУЛТУРНИЯ
КОНЦЕПТ *ЛЮБОВ* В БЪЛГАРСКАТА ПАРЕМИОЛОГИЯ**

Krasimira VASILEVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

**SIGNIFICATIVE ASPECTS OF THE LINGUOCULTURAL
CONCEPT *LOVE* IN BULGARIAN PAREMIOLOGY**

The paper aims at presenting the basic significative aspects of linguocultural concept „love“ in Bulgarian paremiology through bringing out its generalized semantic model and outlining its prototype significative features. Bulgarian proverbs, reflecting the above mentioned concept, are the object of the study. The analysis of the expressions follows their qualitative and quantitative aspect.

Ключови думи: любов, лингвокултурен концепт, паремиология, прототип.

Keywords: love, linguocultural concept, paremiology, prototype.

Човешките емоции винаги са били обект на изследователски интерес в различни научни области. В края на ХХ и началото на ХХІ век налагането на лингвокултурологията като едно от водещите интердисциплинарни антропоцентрични направления в езикознанието превръща вербалното отражение на елементите на духовната култура на личността (социума, етноса) в магнит с още по-голяма притегателна сила за лингвистите. Особена стойност придобива разкриването на начина, по който в различните етнокултури се интерпретират базовите емоции от типа на *щастие, радост, болка, любов* и т.н. като ключови фрагменти от опита на човека. Концептите за тези емоции са елементи на всяка индивидуална и етническа, както и на универсалната общочовешка концептосфера.

Настоящата работа си поставя за цел да представи основните понятийни аспекти на концепта *любов* в българската езикова картина на света, като

изведе неговия обобщен семантичен модел и открие прототипните му сигнификативни елементи. Разглежданият концепт присъства във всяка етнокултура и принадлежи към базовите ценности, в които намират отражение основните принципи, убеждения и жизнени цели на човека и обществото. Любовта е причислена от С. Воркачов към т. нар. „телеономни концепти“, които той определя като „висши духовни ценности, образуващи и възплъщаващи за човека нравствения идеал, стремежът към който създава морална оправданост на неговия живот – идеал, заради който си струва да се живее и да се умре“ (Воркачов 2008: 37). Материал за анализ в настоящото изследване са вербализиращите концепта *любов* паремиологични изрази, публикувани в 12. том на поредицата „Българско народно творчество“ (БНТ 1963), както и в сборниците на С. Стойкова (Стойкова 2007) и на М. Григоров и К. Кацаров (Григоров 1986).

Паремиологичният фонд на всеки език предлага особено благодатен за лингвокултурологично ориентираните анализи материал, тъй като е ярък белег за когнитивните и културните особености на своя носител. Пословиците и поговорките¹ демонстрират спецификата на мислене, манталитета, образците и моделите на поведение и ценностната система на целия езиков колектив. „Пословиците и поговорките – утвърждава В. Вътв – заедно с фразеологията са сред най-важните свидетелства не само за етнокултурата на всеки народ, но и за своеобразната картина на света, която той е изграждал в продължение на историческото си съществуване. В пословиците и поговорките в синтезиран вид се проявяват едни от най-важните характеристики на житейската му философия, изведена в поучителни словесни формули“ (Вътв 2009: 174). Знанието, възплътено в паремиите на всеки език, отразява обичайния всекидневен опит на членовете на съответния етнос, традициите, обичаите и вярванията му, неговото виждане за живота и заобикалящия го свят, предавано от поколение на поколение през вековете. Така паремиологията на българския език, като пресечна точка между фразеологията и фолклора му, от лингвокултурологична позиция е важен източник и свидетелство за интерпретацията на всеки концепт (включително и на любовта) в националното езиково съзнание.

От гледище на когнитивната психология понятията и категориите в човешкото съзнание се класифицират в две основни групи – класически и мъгляви. Класически са понятията, които лесно могат да се дефинират чрез опре-

¹ Разликата между пословица и поговорка според С. Стойкова се изразява в обстоятелството, че „докато пословицата изразява завършена мисъл и може да се употреби самостоятелно, поговорката е образен израз, който не съдържа обобщение, няма поучителен смисъл и самостоятелно значение, а се употребява само в контекст, като обикновено влиза в състава на друго изречение“ (Стойкова 2007: 11). Въпросът за същността на двата типа изрази и тяхното разграничаване обаче е твърде дискуссионен и в лингвистичната литература все още липсва единно и категорично обосновано становище. Поради трудностите и условностите, съпътстващи такова разграничаване, се предпочита общото название *паремии*.

делящи характеристики, напр. *ерген*. Мъглявите понятия са тези, които не могат лесно да се определят, напр. *игра*. Класическите понятия и категории могат да се изграждат върху дефиниращи характеристики, мъглявите понятия и категории се строят около прототипи (Стърнбърг 2012: 333). При такъв поход любовта категорично следва да бъде отнесена към класа на мъглявите концептуални структури, чиито сигнификативни компоненти се формират в езиковото съзнание на базата на своите прототипни елементи. Ето защо анализът на понятийния компонент на разглеждания концепт следва да се основава на извеждането на неговите базови сигнификативни характеристики. Тези характеристики са разположени в ядрото на понятийния слой на концепта и формират неговия прототипен семантичен модел в езиковото съзнание. На това основание в настоящото изследване семантичните признаци на любовта, които се регистрират в най-голям брой от анализирания паремии, могат да се приемат за прототипни (тоест за съставляващи ядрото, центъра) на понятийния компонент на концепта. Признаците, които са с по-ниска честота на актуализация в езиковия материал, съответно се отнасят към периферната зона на понятието. За да се сметне даден семантичен признак за прототипен, той следва да бъде регистриран в поне 1/10 от ексцерпирания за анализ изрази, тоест в поне 6 от общо 57-те паремии². Трябва да се подчертае, че дефинирането на признаците на разглеждания концепт се основава на общата семантична отнесеност на текстовете, а не на наличието на определени лексеми или съчетания в тях. Това е продиктувано от целта на анализа – да се представи в обобщен вид сигнификативният модел на любовта като фрагмент от българската лингвокултура и да се изведат неговите прототипни елементи, а не да се отделят в детайли всички семантични нюанси на разглеждания феномен.

Анализът на езиковия материал позволява да се изгради следният обобщен модел на понятийния компонент на концепта: Любовта е чувство, насочено към конкретен, **индивидуален обект** (*Поглъща я с очи; Изгубих си ума по нея; Изгарям по нея*³). Чувството се отличава с висока степен на **интезивност** (*Влюбен до уши; Изгоря ми душата; Севда от огън по пари*). Любовта се характеризира с **иррационалност** (*Изгубих си ума по нея; Разбеснели се като*

² Броят на пословиците и поговорките, вербализиращи концепта *любов* в българския език, е сходен с установения брой изрази в другите езици, в които съответният лингвокултурен феномен е изследван в паремииологията – в немския се отделят около 50 свързани с любовта паремии, в руския – около 70 (вж. Воркачов 2003). Тоест може да се приеме, че концептът *любов* е сравнително добре представен количествено в българския паремииологичен фонд, което е показателно за значимостта на явлението в нашата лингвокултура.

³ Приведеният към всяка семантична характеристика илюстративен материал включва само част от изразите, в които съответната особеност е актуализирана. Обобщеният брой паремии, в които признаците на концепта намират израз, е представен в таблица 1.

котки през март) и с контрол върху съзнанието и поведението на субекта (Любов и кашлица не могат да се скрият). В българската лингвокултура фактът, че човек е влюбен, оказва негативно влияние върху качеството на неговата работа (Дето има мома, вода няма, дето има ерген, дърва няма; Лесно се тропна хорото, мъчно се тъче платното; Лесно се гаяят момите, мъчно се дялат гредите). Влюбеният е готов на всичко за благо на любимия (За либе за доброто – и обичката от ухото; С баща и майка до море, с първо либе – през море; За брата до море, за либе през море). Любовта се характеризира с **необходимост на субекта от физическа близост с обекта** (Сърце подир сърце върви; Дето сърцето лежи, там окоето лети; Не ми си на очите, не ми си на сърцето). Тя е **пряко свързана със страстта и сексуалния акт** като форми на проява на чувството (Целувка дупка не прави, ама на човека хатър оставя; Целувката струва хабер на пазвата, а пазвата – на полите). Когато човек се влюбва, **изборът на обект не е рационално мотивиран** (Който обича гола, обича и тръните му; Либи либе, кусур му не гледай; Трендафил без тръни и либе без пречка не бива). **Физическата красота на обекта е способна да породии любов у субекта** (Влязла му в очите; Останаха му очите; Севдата през очите влиза, от сърцето не излиза), но за пълноценно изживяване в любовта се отдава **приоритет на нравствената и душевна същност на партньора**, а не на външния му вид (Любов на лице не гледа; Любов на хубост не гледа). Субектът **идеализира обекта** на своите чувства (На хората е сопол, а мене е сокол), а самата любов се интерпретира като **духовно разпознаване и хармония между влюбените** (Душа душа познава, а сърце ѝ вест дава). Естеството на любовното чувство и любовните взаимоотношения се променят в **зависимост от възрастта** на субекта и обекта. В младостта любовта е непостоянна (Ергенлък – пашалък, моминство – везирство; Ерген вярва няма, мома срама няма), затова за сключване на брак е подходящ по-възрастен и улегнал партньор (Либи младо, вземи старо). Човек може да се влюби на всяка възраст (Сърцето не остарява; Човек остарява, сърце не остарява), но **особено ярък спомен у човека оставя неговата първа любов** (Първо либе не се забравя; Първо либе второ не бива). За любовните отношения е характерна **необходимост от искреност и безкористност** от страна на субекта и обекта (С либе шега не бива; Сърце ляга и на нямане). Любовта се асоциира с **пораждане на болка у субекта** (Болен от любов; Изгоря ми душата; Севда от огън по пари). Болката и разочарованието, които любовта може да донесе, са толкова силни, че **любовното чувство може да премине в своята противоположност – омраза** (Започнали с любов, свършили с омраза). Чувството, като всяка друга емоция, е **преходно** – развива се и отминава с времето (Срецини – залюби, отмини – отлюби; Очи, които рядко се виждат, скоро се забравят).

Анализът на езиковия материал категорично сочи, че в българската паремиология любовта се интерпретира основно в своята еротическа разновидност – като интимно чувство между представителите на двата пола. Само в

един израз любовта е представена като чувство, което жената изпитва към своите деца – *Майка обича и келяв син*. Във всички останали езикови единици се установява репрезентация на любовта като чувство и отношения между мъжа и жената. В материала изобщо не са актуализирани прояви на любовта като чувство, насочено към обекти за нелица от действителността, напр. *любов към живота, към родината, към изкуството, към природата, към спорта* и т.н. Количествената реализация на семантичните признаци, формиращи понятийния компонент на концепта в българската паремиология, е представена в таблица 1.

Таблица 1

Семантичен признак	Брой актуализации в материала	Степен на количествено представяне ⁴
индивидуализация на обекта на чувството	22	1
промяна на естеството на чувството и на отношенията в зависимост от възрастта на човека	8	2
нерационална мотивираност на избора на обекта	8	2
необходимост на субекта от физическа близост с обекта на чувството	7	3
интензивност на чувството	7	3
ирационалност на чувството	5	4
контрол на чувството върху съзнанието и поведението на субекта	5	4
готовност на субекта на всичко за благо на обекта	4	5
пораждане на болка у субекта	4	5
възможност физическата красота на обекта да породя любов у субекта	4	5
връзка със страстта, физическия контакт и сексуалните отношения като форми на проява на чувството	3	6
идеализация и/или естетизация на чувството и/или на неговия обект от страна на субекта	2	7
развитие и преходност на чувството	2	7

⁴ Степента на количествено представяне на даден признак се определя от броя на реализациите му в текстовете – в колкото повече паремии се установява, толкова по-висока степен има. Съответно признакът, който се регистрира в най-много изрази, е от първа степен, а този с най-ниска фреквентност – от последна.

необходимост от искреност и безкористност на чувството и на отношенията в любовта	2	7
липса на възрастови ограничения, за да бъде човек субект на чувството	2	7
духовно и емоционално привличане между субекта и обекта на чувството	2	7
идеализиране на спомена за първата любов	2	7
приоритет на нравствената същност пред физическите качества на обекта за субекта	2	7
наличие на корист в любовните отношения	1	8
възприемане на чувството като средство за осмисляне на човешкото съществуване и като стимул за живот на човека	1	8
съзнание у субекта за предопределеност на обекта на чувството	1	8
връзка с омразата	1	8

Както става ясно от таблицата, семантичните характеристики на любовта, които се актуализират в над 10 % от материала, са *индивидуализация на обекта на чувството, интензивност на чувството, нужда у субекта от физическа близост с обекта на чувството, нерационална мотивираност на избора на обекта на чувството и промяна на естеството на чувството и на отношенията в зависимост от възрастта на човека*. Поради своята най-висока фреквентност тези 5 признака могат да се сметнат за изграждащи прототипното ядро на концепта *любов* в българското колективно езиково съзнание. В това отношение българската лингвокултура не се отличава със строга етноспецифичност – посочените като прототипни за концепта съдържателни особености са сред основните, с които феноменът *любов* се характеризира и в своята философско-етико-психологическа трактовка. Като цяло за разглеждания концепт като елемент на българската езикова картина на света са присъщи повечето от семантичните черти на явлението в научното му осмисляне (вж. Василев 1974, Кон 1982, Симеонова 1990, Василев 1985). Трябва обаче да се подчертае, че някои съдържателни особености, върху които се поставя акцент в научните трудове за любовта, не се регистрират (или имат съвсем слаба честота на проява) в българската паремиология. Става дума за признаците *ценност на чувството и/или на неговия обект за субекта; пряка връзка с ревността; пораждане на щастие у субекта; амбивалентност на чувството; възприемане на чувството като средство за осмисляне на човешкото съществуване и като стимул за живот на човека*. За сравнение посочените семантични характеристики намират значително по-висока степен на актуализация в съвременната българска любовна лирика (вж. Василева 2019: 117–136).

Петте прототипни сигнификативни признака на любовта в паремиологията на българския език обаче са сред прототипните и в съвременната любовна поезия, тоест няма основание да се говори за ярко изразена жанрова вариативност на семантичното съдържание на концепта.

Фактът, че по отношение на сигнификативния компонент на анализирания концепт българската лингвокултура не се отличава съществено от универсалната, се подкрепя и от обстоятелството, че част от вербализиращия концепта паремиологичен корпус в българския език принадлежи към един общ международен фонд. Става дума за единици, които са общи за много езици и култури (напр. *Любовта е слъпа, Любовь слена, Amor caecus est, Love is blind; Любовта побеждава всичко, Любовь все побеждает, Omnia vincit amor, Love conquers all* и т.н.). Наличието на тези изрази и в българския език е следствие от обстоятелството, че в тях намират отражение и закрепване общовалидни за цялото човечество интерпретации на любовта като изключително интензивно чувство, като висша ценност и висше благо за човека, затова и този тип паремии са усвоени от представителите на различни етнокултури.

Без да претендират за категоричност, направените наблюдения и изводи представят само един от възможните подходи при анализа на сигнификативния компонент на концепта *любов*. Търсенето и разкриването на информацията, която пословиците и поговорките дават за понятийния му обхват, е щрих към цялостния анализ на този толкова сложен и многоаспектен фрагмент от българската и от универсалната общочовешка картина на света. Не е случайно, че изследването на паремиологичния фонд на езика е от първостепенна важност в съвременните лингвокултурологично ориентирани проучвания – тези изрази разкриват по особено ярък начин езиковата картина на народа, създавана от много поколения, предавана от поколение на поколение във времето и фиксираща своеобразието на националния колективен опит.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- БНТ 1963:** *Българско народно творчество*. Т. 12. Пословици, поговорки, гатанки. София: „Български писател“. [**BNT 1963:** *Balgarsko narodno tvorchestvo*. Т. 12. Poslovitsi, pogovorki, gatanki. Sofia: „Balgarski pisatel“].
- Василев 1974:** *Василев, К.* Любовта. София: „Наука и изкуство“. [**Vasilev 1974:** *Vasilev, K.* Lyubovta. Sofia: „Nauka i izkustvo“].
- Василев 1985:** *Василев, С.* Психология на любовта. София: БАН. [**Vasilev 1985:** *Vasilev, S.* Psihologia na lyubovta. Sofia: BAN].
- Василева 2019:** *Василева, К.* Концептът „любов“ в съвременната българска лингвокултура. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. [**Vasileva 2019:** *Vasileva, K.* Kontseptat „lyubov“ v savremennata balgarska lingvokultura. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“].

- Воркачов 2003:** *Воркачѳв, С.* Концепт любви в русском языковом сознании. – Коммуникативные исследования 2003: Современная антология. Волгоград: “Перемена”, с. 189–208. [**Vorkachov 2003:** *Vorkachjov, S.* Koncept ljubvi v russkom jazikovom soznanii. – Kommunikativnye issledovanija 2003: Sovremennaja antologija. Volgograd: “Peremena”, s. 189–208].
- Воркачов 2008:** *Воркачѳв, С.* Любовь как лингвокультурный концепт, Москва: „Гнозис“. [**Vorkachov 2008:** *Vorkachjov, S.* Ljubov’ kak lingvokul’turnyj koncept, Moskva: „Gnozis“].
- Вътов 2009:** *Вътов, В.* Сърцето в българската паремиология. – Oratio vitae simulacrum (Словото е отражение на живота). Сборник научни изследвания в чест на 65-годишнината на проф. д-р Христина Станева. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 174–181. [**Vatov 2009:** *Vatov, V.* Sartseto v balgarskata paremiologia. – Oratio vitae simulacrum (Slovoto e otrazhenie na zhivota). Sbornik nauchni izsledvania v chest na 65-godishninata na prof. d-r Hristina Staneva. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, s. 174–181].
- Григоров 1986:** *Григоров, М., К. Кацаров.* Български пословици и поговорки. София: „Наука и изкуство“. [**Grigorov 1986:** *Grigorov, M., K. Katsarov.* Balgarski poslovitsi i pogovorki. Sofia: „Nauka i izkustvo“].
- Кон 1982:** *Кон, И.* Дружба, приятелство, любов. София: „Партиздат“. [**Kon 1982:** *Kon, I.* Druzhiba, priyatelstvo, lyubov. Sofia: „Partizdat“].
- Симеонова 1990:** *Симеонова, Л.* Малка книга за любовта. София: „Партиздат“. [**Simeonova 1990:** *Simeonova, L.* Malka kniga za lyubovta. Sofia: „Partizdat“].
- Стойкова 2007:** *Стойкова, С.* Български пословици и поговорки. София: ИК „Колibri“. [**Stoykova 2007:** *Stoykova, S.* Balgarski poslovitsi i pogovorki. Sofia: IK „Kolibri“].
- Стърнбърг 2012:** *Стърнбърг, Р.* Когнитивна психология. Пето издание. София: „Изток – Запад“. [**Starnbarg 2012:** *Starnbarg, R.* Kognitivna psihologia. Peto izdanie. Sofia: „Iztok – Zapad“].